

Alföldy Jenő

Ahogy a csillag megy az égen

Lázár Ervin: *Napló*

Igaza van Lázár Ervinnek, egy írásművet elkezdni a legnehezebb. Elolvastam *Naplóját*, s azon töprengök, hogy a személyes hangú tárca (nagyképűbben: az esszé), vagy a tárgyilagos-személytelen tanulmány hasznosabb-e, ha ő róla szólok. Mindkét módszerrel próbálkoztam már. Egyszer a személyét igyekeztem fölιδézni, máskor a pályaképét vázoltam fel, eléggé sokat markolva (s attól tartok, nem eleget fogva). Legfőbb mondanđóm az volt, hogy az író színes egyéniségét ki kell mentenünk a róla szóló anekdoták bozótosából, hogy irodalomtörténeti alapaóssággal fogjunk hozzá a klasszikusoknak járó elemzéshez. (Úgy tudom, azóta be is indult a folyamat.)

Most a szokásosnál is jobban elgyávultam. Hogy merek leírni róla bármit is, ha állandóan olyan feljegyzésekre bukkanok ebben a könyvében, hogy micsoda kínszenvedés megírni néhány ajánló sort másvalakinek a mesekönyve, verskötete, fotóalbuma elé, mennyit kell szorongani és verejtékezni egy „rögtönzött” képzőművészeti kiállításmegnyitó előtt is. Ilyesmire pedig gyakran fölkérték, művészbarátok és felületesen ismert rajongók éppúgy, mint kiadói emberek, szerkesztők és tárlatrendezők, mindazok, akik az ő *aranyosan* csengő nevéől és frappáns szavaitól reméltek biztos szponzori támogatást és nagyobb közönségsikert. Micsoda erőfeszítés kell akkor egy novella – vagy egy egész novellafüzér – megírásához? Olyan remekművekéhez, mint a *Csillagmajor*. S én hogy kezdjek hozzá, miféle „profizmussal” győzzem le gátlásaimat, amikor nála nagyobb „profi” nem létezett, mégis, ahogy írja, rengeteget töklődött egy nyúl farknyi fülszövegen. Eszembe jut Illyés mondanása: „*prózát az ember bal lábbal ír*”. No hiszen...

Lázár Ervint egy kicsit félreértették, néha mi, közelebbi ismerősei is. Kedvesen csipkelődő, bizalmas természete sajátos udvariasságából fakadt. Nem bizalmaskodott: a természetéből sugárzott a bizalom. (Bizalmatlansága is, ha nagyképűségbe ütközött.) Kedvetlenségét, megbántottságait nem szívesen mutatta ki, humorral vértette föl magát. Csillogó fegyverként is használta, nem csak a szeretet kifejezésére. Írásainak tündéri könnyedsége mögött pedig sárkánytetemekkel borított viadalhelyek húzódtak meg, ahol neki kellett megküzdenie a várkisasszonyért és a palotapincsiért.

Barátairól még naplófeljegyzést sem szívesen írt, nemhogy kritikát vagy portrét, mint amelyet például Bertha Bulcsú készített ő róla. Elvértve tudták csak levenni a lábáról. Ha mégis muszáj volt leírnia ezt-azt valamelyik kedvelt írótársáról (például Császár Istvánról, akinek testvéri gyámolítója volt), akkor visszafogottan, tárgyilagosan szólt. Rögóta tudom vagy sejtem (csak nem mindig sikerül betartanom): legnagyobb elismerés a tárgyilagosság. Ne torzítsuk az író teljesítményét se fölfelé, se lefelé, int minket kimondatlanul is Lázár Ervin.

Csakhogy ez a könyv napló, és nem biztos, hogy a „teljesítményt” érdemes keresni benne. Inkább az információt. Hogyan élt Lázár Ervin, kik vették körül, mit jelentett neki a család, a rácegrespusztai szülőháza, Kisszéky vagy a Ferencváros belső negyede (lakott itt kedvence, Arany János is), az anyanyelv szavai, mennyire érdekelték a madarak és a vadvirágok, mi mindenről álmódott, hogyan főzte a pörköltet, miként szerveződtek személye körül népes társaságok. Miért nem bírta sokáig ezt vagy azt a munkahelyét, s hogyan melegegett meg végül a *Hitel*nél. Milyen életrajzi motívumok és hogyan alakították írásműveit, miként ápolgatta eszközeit, az anyanyelvet, de a rajzban megőrkített néprajzi tárgyakat is. Hogyan alakította az ötlettől a megvalósításig agyagból gyúrt, mégis éteri meséit, varázslatos elbeszéléseit – egyszóval költészetét. Prózája úgy gördül, gurul, mint a selymes fényű igazgyöngy, de úgy is kellett magából kiizzadnia, ahogy a tengeri kagylónak a gyöngyöt. (Ez nem jó, túl szép – jegyeznék meg zárójelben. Én is ezt teszem.)

Egyetemista koromban megragadott az a lecke, hogy a moderneknél miként válik el egymástól az *élet* és a *költészet*, s szerencsés esetben hogyan találunk ismét egymásra növekvő kerülőkkel, egyre nagyobb írói küzdelem árán. Lázár Ervin *Naplója* azért vonzó olvasmány, mert közvetlenül érintkezik benne a mindennapi lét és a poézis, a valóság és az irodalom, de a hasadással, sőt a széteséssel folytatott küzdelem és az új egység megszenvedése nála sem marad el. Az életben a kapcsolatteremtés nagymestere volt, de ez a szerep jórészt a természetéből, életerejéből táplálkozott, emez pedig egyre inkább megfogytakozott, ahogy öregedett. A modern élet számos jelensége is fásasztotta. Újra és újra kihátrált a fővárosi élet forgatagából, visszahúzódott szülőföldjére, a kisszékelyi parasztházba. Ezt kívánta belső értékrendje, jól felfogott lelki önvédelme és írói érdeke. Igaz, sokszor ott is utolérte a diszkózene dübörgése, és azilum ide, azilum oda, a szigetelés nélküli vályogfalak csúzos nyirkossága nem tett jót öreg csontjainak. Amikor már nem tehetett mást, akkor is nehezen mondott le bölcsőhelyéről, ahol sárgarigóhangon trillázó szajkó, őszapó és gyurgyalag látogatta, egy rozsdafarkú-házaspár költözött a villanyóra szekrényébe, s ha igaz, nyestet, sőt borzot is kilesett a környéken.

„Konzervatív” alkotó vajon? Nem szívesen kedveznék ennek a sokszor elhamarkodott besorolásnak. Ha netán az volna, akkor is élek a fenntartással, hogy nem a múlt konzervatívja, hanem a jövő. Semmi köze a begyöpösödött, gépromboló naturistákhoz (hát még a naturalistákhoz!) és a múlt epigonjaihoz. Magához a régiséghez igen, mert előre-hátra meg tudta hosszabbítani létét. Fiatal ember volt még, amikor egyszer azt mondta: „*én százhusz éves vagyok*”. Nem úgy értette, mint a sok mindentől kiérdemesült koravének, akiknek annyi nőjük volt már, mint Kakuk Marcinak, és megjártak minden kupit és szerájt, mint Szindbád. Hanem úgy, hogy ő még ismerte az emberi létnek egy korábbi, természetesebb és a társas életet illetően összetartóbb állapotát, mint amilyenben élünk. Nem sírja vissza ezt az állapotot, de hitelesen fel tudja idézni, és közkinccsé teszi azt, ami belőle maradandó. És amit földidéz belőle, maradandó is lesz, amíg csak olvasnak magyarul.

„*Úr ír*” – idézi Lázár Ervin elsőosztályos olvasókönyvünk első leckéjét (Móra Ferenc: *Betűország virágos kertje*). Úrnak lenni nem is olyan jó, mint sokan vélik, főként úgy, ahogy ő érti. Egy kis versében árulja el, mit ért rajta. Könyvében itt-ott verseket, versikéket is találunk, mert költőmód szeretett játszani a szavakkal. Nekem főként ez a verse emlékezetes:

*Szolga szerettem volna lenni
Nagy jó uramnak megfelelni
De hitehagyott úr lett belőlem
Fázok magányban fővök a gögben.*

Az önellentmondás tetszik benne. *Hitehagyottnak* nevezi magát, pedig nagyfokú alázatot és *hitet* éreztet az iránt, akit a régi, patriarchális világra emlékeztetően „*nagy jó uram*”-nak nevez. A hit jele, ha valaki hitelenséggel gyanúsítja, vádolja magát. Efféle paradoxonszerű következtelenségek másutt is észrevehetőek írásaiban. Egyszer ezt jegyzi föl: „*Nagy Lacika álmofeljegyzéseinek olvasván tudatosodott bennem, hogy az álmok mások számára érdektelenek. Lehet, hogy a magunk számára is?*” Ennek ellenére a *Napló* jelentős részét az álmaira szánja. Itt-ott meg is jegyzi, hogy álombeli kalandja milyen valóság-mozzanatokra vezethető vissza. De semmiféle mélylélektani következtetést nem von le a „*mindennapi agyvérzegénység*” állapotában átéltekből. Kerül minden fontoskodást.

Mit akart hát az álmaival? Én azt gondolom, hogy a szó legtermészetesebb értelmében életfunkciónak tekintette az álmódást. Álmaait megbecsülte, mert azok is vele történtek. Az alvás is egyfajta létezőmód. Nem csupán pihenés, nem az élet eseménytelen szünete, hanem sajátos világ, amelyben zavaros és megmagyarázhatatlan jelenségek tanúi – vagy éppen szenvedő alanyai – vagyunk. Tapasztalat ez is, nem szabad lebecsülni. Életünk egyharmadát alvással töltjük, és mulasztást követnénk el, ha nyomtalanul hagynánk elillanni álmainkat, csak erőpocsékolás, ha mindenáron a tényvalóságra vonatkoztatjuk őket.

Másért is fontosak Lázár Ervinnek az álmok: mesefantáziáját iskolázta rajtuk. A „*valóságtól*” általában is szívesen elszakad az író, hogy a különösben szemlélje az általánosat. Ez a szakállas közhely nem a kukába való, néha érdemes elővenni. Ha pontosan akarjuk leírni az álmainkat, nagyobb erőfeszítésekre kényszerülünk, mintha csip-csup napi dolgainkat, jövőmenésünket rögzítenénk. Írói ujjgyakorlat tehát.

Lázár Ervin szeretett írni, amikor jó szelek hajtották vitorláit, és nem volt jobb dolga. De utálta az írást, amikor tolla nem engedelmeskedett a szándékának, vagy amikor kisütött a nap, és a friss tavaszi szellő sürgősebb tennivalókra csábította. A kötelesség rossz ihletője volt (legalábbis ő így érezte; sze-

rintem észre sem vette, hogyan felejtkezik bele a kinkeservesen elkezdett munkába). Lustának tartotta magát és szétszórtnak – ám ez nagyon megtévesztő. Finnyás ízlése és írói büszkesége nem engedte, hogy olyan dolgokról írjon, amelyeket nem a legbelső hajlamai diktáltak. Egy helyütt elárulja, hogy szerencsés tulajdonságának tartja a restségét. Ez védte meg attól, hogy középszerűsége csábító feladatokat teljesítsen. Regényt csak egyet írt a felnőtteknek, *A fehér tigrist*, így tudta meg, hogy ez a műfaj nem neki való. Jesse Owens vagy Joe Lewis ne hosszú távon, hanem vágatszómban induljon el, ha nyerni akar. Lustaságában becsületesség rejtett. Arra gondolt, milyen jó, hogy nem ontotta magából a műveket, mennyi fölösleget „termelnek” egyesek a nagy szorgalmukkal.

Idős korában egy kicsit hajlamossá vált a rosszkedvre, időnként rátört a depresszió. Ezzel együtt, azt hiszem, a boldog emberek közé tartozott, ha egyáltalán érdemes leírni ezt a szerföltött gyanús szót. De ki tudott nála jóízűbben tréfálkozni, nevetni, akár hahotázni? Enni, inni, átadni magát az egyszerű örömeiknek. Játszani a szavakkal és a furcsa élethelyzetekkel. Ez is ő volt, nemcsak az a töprengő, néha tépelődő, lényegi munkatiszteséggel megáldott írástudó, aki a könyv címlapfotójáról néz ránk.

*

A *Napló* önnön műfajának nevét viseli címében. „[...] rendszeresen, folyamatosan írt, az események időrendje által meghatározott feljegyzések [...]. Témaköre és anyaga igen változatos. Tartalmazhatja az egyéni élet és alkotás kisebb-nagyobb eseményeit, hozzájuk fűződő gondolatokat és érzelmeket, a belső világ legszemélyesebb problémáit. Gyakran helyet kapnak benne a közélet időszerű eseményei is, ám minden közlés a személyiség sajátos megfigyelésén, a naplóíró egyéni kommentárjain keresztül jut kifejezésre, s valamilyen formában áthatja a szubjektivitást. [...] Készülhet a külvilágra, idegen olvasókra való tekintet nélkül, kizárólag a naplóíró számára, mintegy belső lelki kényszerből, a naplóírásért magáért [...]. Lehet »munkanapló«: írók és művészek gyakran olyan élettényeket, eseményeket, gondolatokat, beszélgetéseket stb. rögzítenek, melyek későbbi műveikhez nyersanyagul szolgálnak, vagy azok keletkezéstörténetét rögzítik. Más esetekben a szerző akarva-akaratlanul úgy válogatott és fogalmazott, hogy érezhető a mások által is történő elolvasás lehetőségének tudata, sőt igénye, noha eredetileg nem gondolt feljegyzéseinek megjelentetésére. [...] Hitelességével rendszerint hozzájárul írója személyiségének és korának megismeréséhez, nemritkán egy kialakult képet módosít, téves nézeteket és elképzeléseket helyesbít, vagy művek értelmezését segíti elő.”

Ez az idézet a *Világirodalmi Lexikon* napló szócikkből való – szerzője Herczeg Gyula (N–O, Akadémiai Kiadó, 1984). E műfaji meghatározásnak szinte pontról pontra megfelel Lázár Ervin *Naplója*. Tipikus írói napló az övé. De nem azért lebilincselő, mert eleget tesz a műfaji kívánalmaknak, hanem mert lapról lapra és napról napra érdekesnek találjuk az írói személyiséget. „Akarva-akaratlanul” művészi írásmód, humor és bölcsesség jellemzi, akkor is, ha sok mindent nyers fogalmazásban közöl, és egy-egy szinonimabokorból csak a gépbe íráskor dönti el, hogy melyik igét, melléknévet vagy határozószót válassza. Ritkán gyakorlatias, de néha pénzügyi számításait is leírja, mintha mezőgazdász édesapjának munkáját végezné. A hosszú hónapokat, fél éveket fölemésztő kórházban fekvéseiről alig mond valamit. Talán a *hallgatás mágiája*, hogy ezeket nem „örökíti meg”, inkább szünetel.

Sokszor elfordul, hogy leírja egy nap dátumát, de aznap semmit sem jegyez föl. Ez arra utal, hogy szeretett volna írni valamit, de nem ment. „Dolgozni csak pontosan, szépen, ahogy a csillag megy az égen” – de a felhők időnként eltakarják a csillagokat, nem mindig látjuk járásukat. Gondfelhők, búfelhők, kocsmagőzfelhők, betegségfellegek. Az író akkor is dolgozik, amikor nem ír le semmit. De ő betartotta elvét, hogy ha nincs mondandója, akkor hallgasson. Utálta a „szófosást”, és valahol hangot adott annak a véleményének, hogy egyes regényírók tücsköt-bogarat belezsúfolnak a munkájukba, ahelyett, hogy kisebb területen végeznének mélyfúrásokat. („*Legyek kismester inkább, dolgoz-értő...*”, idézhetném Csanádi Imre ide illő versét.) Van azonban egy magvas ellenvetése a Wittgenstein-rajongók részére is. Előszóval idézgetik a filozófusnak azt a mondatát, amely szerint amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell. Az író nem akar pápább lenni a pápánál egy másik vallás (vagyis a filozófia) egyházában, csakis az irodalom nevében mondja: ugyan mi a csodáról érdemes beszélni, ha nem arról, amiről nem lehet. Szentül hisz abban, hogy az avatott író érzékelteti a kimondhatatlant. Természetes tehát, hogy beszél róla. Ezt tették legjobb politikai íróink is évszázadokon át. De nemcsak ők, hanem az istenkeresők, az időt, a vágyat és egyéb sejtelmes dolgokat megragadókat, a szerelemről, a halálról és a halhatatlanságról elmélkedők is. Mindebben illetékes volt Lázár Ervin, ezért vonta kétségbe a híres gondolkodó szavait, akinek szakfilozófiai rangját különben esze ágában sem volt megtépní.

A *Napló* nagy része valamelyik novella nyers változata. Ebből látható, hogy „lustaságból” jól meggondolta, mit ír le, mert keveset javított a már papírra tett szövegen. Az írást akkor is tréningnek tekintette, ha tisztán praktikus céllal vette kezébe kedvenc íróeszközét, a töltőtollat. Komikusan rémüldözött molyrágta, egyetlen sötét öltönye fölött, hogy na, most miben nyitja meg ünnepélyesen a kiállítását. Az apró gondok láthatóan szórakoztatták, élvezte bohém nagyvonalúságát. Családos

emberként már régóta nem az életét elhanyagoló tücsök útját követte a kötelességtudó hangyával szemben, de továbbra is szabad lélekkel élt.

Bejegyzéseinek jelentős része a gondolkodó ember véleménye a közéletéről, a viselkedésről, a nyelvromlásról, netán a politikáról. Egy ideig rendszeres jegyzetíróként szerepelt a rádióban, és mértékadó szavai voltak arról, hogy hogyan éljünk a történelemtől nagy nehezen megkapott szabadságunkkal, amelyet a világpolitika és a világgazdaság törvényei továbbra is viszonylagossá tesznek. Példaadó volt abban is, hogy miképpen politizáljon az író, ha nem érez magában különösebb hajlamot mások irányítására. Hogyan kell vigyázni, hogy olyanná ne légy, vagy olyannak ne nézzenek, mint akikre soha nem akartál hasonlítani. Egyébként nem volt eltelve magával, néhányszor becsmértően jellemezte saját személyét. Elárulta azonban, hogy ez is az önérzet jele. Valóban, Arany János is valóságos karikatúrákat rajzolt magáról öregkori verseiben.

Visszatérően elmélkedik arról, hogy a rádió- vagy a tévériporternek helyes magyarsággal kellene beszélnie. De arról is, hogy egyszer egy szökeőévben még Arany János is megengedett magának egy-egy pongyolaságot, bár (ezt másutt írja) egy író sincs ma közöttünk, aki fölér az ő bokájáig. Néha túl szigorúan ítélkezett. Úgy találta, hogy a róla szóló interjúkönyv, amelyet egy hölgyismerőse rögzített több ülésben, „meglehetősen zagyva”. En olvastam azt a könyvet, és az író hiteles szellemi arcvonásaira ismertem benne, akkor is, ha ő maga avatottabban formálta volna meg a szöveget, és kijavította volna azokat az apró, élőbeszédből származó nyelvi fésületlenségeket, amelyeket csak az ő stílusérzékével vehetni észre.

Arról viszont aligha vitatkozhatnék vele, amit egész *Naplója* sugall, hogy a mércét mindig magasra kell emelni. Lázár Ervin önmagával szemben volt a legszigorúbb és a legkíméletlenebb. Egyik kései novellájával, *A remetével* is elégedetlenkedett, középszerűnek minősítette. Önmagával szembeni maximalizmusa fájdalmas volt. De ezt is vállalta a soha el nem érhető ideál, a tökéletesség kedvéért. (*Osiris*, 2007)

E számunkat nyomta és kötötte az AS-Nyomda Kft. Szilády Üzem

6000 Kecskemét, Mindszenti krt. 63.
Tel.: +36 76 481 401; Fax: +36 76 481 204
E-mail: szilady@axelspringer.hu
www.as-nyomda.hu; www.szilady.hu

Folyóiratunk megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap

és a

József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány
támogatja.